

TAUTOSAKA LIETUVIŲ LITERATŪROJE

BRONIUS VAŠKELIS

Tautosaka, žodinis žemdirbių kultūros paveldas, išreiškia tarsi primityvų požiūrį į žmogų ir į gamtą. Tačiau ši išraiška nėra vienalytė: ją sudaro sakmės, pasakos, dainos, raudos ir mitai. Reikšmingiausia, kad tautosaka apima jausmų bei emocijų visumą ir pačią žmogaus egzistencijos esmę. Tad ji – ne primityvi, o tiesiog paprasta. Pavyzdžiui, kai kurių liaudies dainų poetika tokia tobula, kad vargu ar būtų galima ją dar labiau supaprastinti. Tai irgi yra viena iš svarbiausių klasikinio meno ypatybių.

Apgaulinga forma, t.y. paprastumas, ir primityvi pasaulėžiūra, matyt, ir buvo viena priežasčių, dėl kurių taip ilgai tautosaką ignoravo mokslininkai ir rašytojai. Pastarieji į liaudies kūrybą atkreipė dėmesį tik prieš keletą amžių. Romantinio sąjūdžio metu tautosaką imta laikyti pagrindiniu žmonijos kultūros šaltiniu, tikrąja nacionalinės mąstysenos ir dvasios išraiška, todėl ji ypač vertinta. Jos įtaiga traukė ir vis tebetraukia rašytojus.

Daugelis dvidešimtojo amžiaus kūrėjų, kaip antai James'as Joyce'as, Thomas Manas, Hermanas Hesse, Williamas Yeatsas, T. S. Elliotas, Garcia Lorka, Garcia Marquezas, Ezra Poundas, atsigręžė į tautosaką ir į mitologiją ieškodami įkvėpimo, temų ir motyvų. Be to, tautosaka imta naudotis reiškiant savo jausmus, idėjas ar pasaulėvaizdį.

Tautosaka literatūroje, ar ji būtų struktūrinis semantinis komponentas, ar tik pagalbinė raiškos priemonė, nėra automatinis kūrinio sėkmės laidas, keliantis jo estetinę vertę ar padedantis geriau suprasti. Svarbu tai, kaip ji panaudojama ir integruojama į kūrinio visumą.

I

Lietuvių tautosaka gausi, įvairių žanrų ir archajiškos prigimties. Pirmąją informaciją apie ją randame IX a. kronikose. Ypač originalios ir senos yra liaudies dainos. Sprendžiant iš jų gausos, lietuviai, matyt, bus turėję specialias dainas kiekvienai veiklai, progai ar įvykiui. Yra darbo, žaidimų, šokių, mitologinių, religinių, meilės, mirties, šeimos apeigų ir papročių dainų. Jose, paprastai lyrinės prigimties, apstu deminutyvų, onomatopėjų ir epitetų.

Nuostabus liaudies poezijos pavyzdys – rauda, kuriai būdinga monotoniška, recitatyvinė melodija, išsakanti gedulą ir nepaguodžiamą širdgėlą. Rauda atliko dvigubą funkciją. Ji buvo būtina laidojimo apeigose, kurios, kaip buvo manoma, turėjo teigiama linkme pakreipti

mirusiojo dalią anapusiniame pasaulyje ir užtikrinti jo nenutrūkstamą ryšį su gyvaisiais šeimos nariais. Kita vertus, rauda padėdavo išsakyti pasilikusiųjų gyventi vargą. Pirmą kartą raudos buvo paminėtos XIII a. kronikose ir išliko iki pat dvidešimtojo amžiaus vidurio.

Iš sakmių, baladžių ir pasakų originalumu bei vaizduote išsiskiria dar vienas tautosakos žanras – stebuklinės pasakos. Jose atsiskleidžia kerintis pasaulis, kuris knibždėte knibžda antgamtinių būtybių, stebuklingų daiktų, nepaprastų nutikimų. Stebuklinės pasakos žadina rašytojų vaizduotę, ir savo kūriniuose jie panaudojo daugelį jų elementų. Populiariausia buvo ir vis dar tebėra pasaka apie mergaitę, tapusią žalčio žmona, literatūroje ir muzikinėse kompozicijose žinoma “Eglės žalčių karalienės” pavadinimu. Ji, be abejonės, remiasi panteistine pasaulėžiūra, būdinga pagoniškajai lietuvių religijai.

II

Pirmieji tyrinėti lietuvių tautosaką XVII a. ėmėsi vokiečių etnografai Prūsijoje. Tikrąjį susidomėjimą tautosaka kaip menu sukėlė Pilypas Ruygys, kai 1745 m. vokiškai parašytame tyrinėjime apie lietuvių kalbos grožį pirmą kartą paskelbė tris lietuviškas dainas. Šių dainų paprastumas ir nuoširdumas padarė didelį įspūdį Gottholdui Ephrainui Lessingui ir Johannui Gottfriedui Herderiui. Pirmąjį lietuvių liaudies dainų rinkinį “Dainos oder Lithauische Volklieder”, kurį 1825 m. paskelbė Liudvikas Rėza, gerai įvertino folkloristas Jacobas Grimmas ir poetas Johanas Wolfgangas Goethe. XIX a., prasidėjus lietuvių nacionalinio atgimimo sąjūdžiui, dar labiau sustiprėjo paskata rinkti ir tyrinėti visus pagrindinius lietuvių tautosakos žanrus. Kadangi 1864–1904 m. rusai Lietuvoje buvo uždraudę lietuviškus raštus, dauguma knygų, susijusių su lietuvių tautosaka, buvo išleista Vokietijoje ir Jungtinėse Valstijose. Pačius išsamiausius rinkinius – “Iš gyvenimo vėlių bei velnių” ir keturių tomų “Lietuviškos pasakos įvairios” – 1903–1905 m. Čikagoje išleido Jonas Basanavičius.

Nepriklausomoje Lietuvoje, t.y. 1918–1940 m., tautosakos tyrinėjimui ir rinkimui vadovavo Vytauto Didžiojo universitetas (1922–1930 m. vadintas Lietuvos universitetu), privačios institucijos ir žymūs rašytojai, kaip antai Vincas Krėvė ir Balys Sruoga. 1935 m. už visą tautosakos rinkimą, tyrinėjimą ir skelbimą tapo atsakingas Lietuvių tautosakos archyvas. Jis išleido septynis “Tautosakos darbų” tomus ir iki 1940 m. sugebėjo sukaupti apie 500 000 įvairių žanrų tautosakos vienetų. Po karo, Sovietų valdžios metais, profesionalūs etnologai ir tautosakininkai daugiausia užsiėmė tautosakos rinkimu, klasifikavimu ir publikavimu. Lietuvių tautosakos archyvą tada sudarė daugiau kaip 800 000 tautosakos vienetų.

Per 60 metų buvo paskelbta nemažai mokslinių studijų. Žymiausios – Mykolo Biržiškos apie liaudies dainų istoriją (1920), Balio Sruogos apie liaudies dainų poetiką (1923), Teodoro Brazio ir Jadvygos Čiurlionytės apie liaudies dainų melodijas (1920, 1938), Zenono Slaviūno apie sutartines (1958–1959), Jono Balio apie balades ir sakmes (1940–1956), Donato Saukos apie tautosakos savitumą ir vertę (1970), Ambraziejaus Jonyno apie tautosakos stilius ir žanrus (1971). Algirdas J. Greimas paskelbė naujovišką studiją, kurioje mitologines ir stebuklines pasakas analizuoja semiotiniu metodu (1979).

Buvo sutelktos milžiniškos pastangos ir energija gvildinti įvairiems tautosakos aspektams, tačiau tautosakos literatūroje tyrinėjimas, be dažnų paviršutiniškų paminėjimų, buvo apgailėtinai primirštas.

III

Privalu paminėti, kad tarp lietuvių tautosakos tyrinėjimo ir jos naudojimo literatūroje egzistuoja ryški paralelė: su kiekvienu didesniu susidomėjimu tautosaka proporcingai išauga jos kiekis ir užmojai literatūroje. Kuo rimčiau studijuojama tautosaka, tuo savičiau ir įmančiau jos elementai naudojami literatūroje.

Jau pačioje tos raidos pradžioje keletas vokiečių rašytojų nuoširdžiai susidomėjo lietuvių liaudies dainomis. Jų temų ir vaizdų buvo pastebėta Goethe's lyrinėje poemoje "Susitikimas ir išsiskyrimas". Dramoje "Žvejė" Goethe panaudojo lietuvių dainą "Aš atsisakiau savo močiutei". Lietuvių liaudies dainos darė poveikį ir kitų, mažiau žinomų poetų kūrybai. Temų bei motyvų iš lietuvių tautosakos sėmėsi ir lenkų rašytojai, pvz., A. Mickiewiczius ir J. Slowackis.

Tačiau XVIII a. ir didesnės XIX a. dalies rašytojai retai pripažindavo literatūrinę tautosakos reikšmę. Vienas iš jų buvo Kristijonas Donelaitis – klasikinis XVIII a. lietuvių poetas. Naratyvinėje poemoje "Metai" jis vaizduoja gyvą ir absoliučiai tikrovišką valstiečių kasdienybę. Tačiau spalvingame ir raiškiam šnekamosios kalbos žodyne nerasime tautosakinių elementų, išskyrus atsitiktines patarles ir priežodžius. Panašiai abejinga tautosakai ir naratyvinė Motiejaus Valančiaus proza. Kaimo žmonių papročiai realistiškai aprašomi šnekamąją kalbą primenančiu stiliumi, tačiau jame beveik neįjunta lietuvių dainų ir pasakų kalbos ar dvasios. Diametraliai priešingi Donelaičio ir Valančiaus kūriniai – Antano Strazdo ir Antano Vienažindžio eilėraščiai. Daugelį jų, parašytų lietuvių dainų stiliumi, žmonės ėmė dainuoti kaip liaudies dainas. Šie poetai kūrė veikiami tautosakos ir, matyt, nesirūpino savo individualios kūrybos autentiškumu.

XIX a. pabaigoje lietuvių tautinio atgimimo metu iškilę rašytojai išsiugdė individualų raiškos stilių ir charakteringus tautosakos naudojimo būdus. Labai sunerimę dėl tautinio identiškumo Liudas Gira ir Vincas Krėvė atsigręžė į žodinės tradicijos versmes, pasiryžę suprasti lietuvių charakterio bruožus. L. Gira dažniausiai mėgino tai padaryti imituodamas liaudies dainas, o V. Krėvė – stilizuodamas ir perkurdamas liaudies sakmes, dainas ir pasakas.

Gausiai vartodamas epitetus, deminutyvus, paralelinę struktūrą ir poetinę tautosakos sintaksę, Gira bandė kruopščiai atkurti literatūrinę liaudies dainų kokybę. Todėl jo kūryba dažnai labiau primena “folklorizuotus” eilėraščius, o ne originalią poeziją.

Sėkmingesnės buvo Krėvės kūrybinės pastangos. Įvairiomis tebuklinių pasakų, dainų ir sakmių stilistinėmis priemonėmis poetiniame pasakojime “Dainavos šalies senų žmonių padavimai” (1912) Krėvė gebėjo sukurti naują, unikalią formą, artimą senoviniam, herojiniam epui, kuris lietuvių tautosakoje neišliko. Epinėje dramoje “Šarūnas” (1912) tautosakiniai personažai ir legendiniai didvyriai įgyja mitologines dimensijas. Nepaprastai realistiškai vaizduodamas kaimo gyvenimą apsakymų rinkinyje “Šiaudinėj pastogėj” Krėvė pasakojo apie animistinį, panteistinį tikėjimą išlaikiusius išminčius, kurie atrodo tarsi keisti relikvai, išnykusių ir užmirštų tradicijų nešėjai. Apskritai netgi patys tautosakiškiausi Krėvės kūriniai turi daugiau detalių ir nuodugnesnę dramatinę kompoziciją negu bet kuri liaudies pasaka ar padavimas. Jo pasakojimams ir apsakymams būdingos išskirtinės individualios ypatybės, sava logika ir gyvumas. Be to, Krėvė sukūrė tris naujus literatūrinius personažus: tautosakinį veikėją – bernelis ir mergelė pasakose, mitologinį herojų – dramoje “Šarūnas”, etnografinį žmogų – Lapinas ir Vainoras apsakymuose “Skerdžius” ir “Bedievis”.

Trečiame dešimtmetyje nauja rašytojų karta ėmėsi atkakliai ieškoti naujų vertybių, raiškos priemonių ir naujų būdų panaudoti savo kūrinuose tautosaką. Patys novatoriškiausi ir triukšmingiausi buvo futuristai ir kiti avangardiniai rašytojai, susibūrę apie literatūrinį žurnalą “Keturi vėjai”. Jie visiškai atmetė senuosius, plačiai vartojamus imitavimo ir poetizavimo būdus ir ragino tautosakoje ir valstietiškoje kultūroje ieškoti šiurkštaus, paradoksalaus ir netgi vulgaraus turinio.

Nežinia, ar “Keturi vėjai”, ar kokie nors kiti veiksniai nulėmė tautosakos gausą lietuvių literatūroje, bet, šiaip ar taip, prasidėjo visiškai naujas periodas. Tautosakiniai elementai buvo kūrybiškai sujungti su kitais į organinę visumą. Dviejų skirtingų meninės raiškos būdų vaizdai, simboliai, frazės ir netgi paprastos detalės tapo neatskiriamomis

viso kūrinio dalimis. Dėl kūrybinės integracijos literatūriniai lietuvių rašytojų darbai tapo originalesni, taip pat išlaikę tautinę dvasią.

Šios krypties iniciatoriai buvo ne kas kitas, o Balys Sruoga (1896) ir Vincas Mykolaitis-Putinas (1893). Sruoga gebėjo sujungti savo poezijoje simbolizmo ir impresionizmo apraiškas su tautosakiniais elementais ir muzikiniu liaudies dainų lyrizmu. Būdingiausias tokio pobūdžio eilėraštis – „Pjovėjas“. Vaizdai, metaforos ir simboliai, paimti iš meilės bei rugiapjūtės dainų ir pasakų, harmoningai susilieja į vientisą organiską formą. Lyriniame eilėraščio kontekste tautosakiniai elementai išreiškia žaismingą linksnumą, spontanišką meilę ir džiaugsmą.

Ypač sėkmingai Putinas įkomponavo tautosakinę medžiagą į dramatinę ir kontempliatyvią poeziją eilėraštyje „Rūpintojėlis“. Rūpintojėlis – tai medinė sielvartingai susimąščiusio Kristaus, panašaus į kaimo žmogų, skulptūra. Tokias skulptūras drožinėdavo kaimo menininkai, dievdirbiai, ir paprastai statydavo jas pakelėje. Putino eilėraštyje vaizduojamas jaunuolis, stovintis naktį priešais tokią skulptūrą ir mąstantis apie žmogaus ir Rūpintojėlio likimą. Pasak Putino, šį eilėraštį įkvėpė liaudies daina, kurioje kalbama, kad žvaigždėta naktis – geriausias metas berneliui joti lankyti mylimos mergelės. Susiedamas trijų šaltinių – liaudies dainos, liaudies skulptūros ir lyrinės poeto meditacijos – elementus, Putinas sukūrė šedevrą.

Ketvirtajame dešimtmetyje vėl sustiprėjo dėmesys tautosakai ir liaudies menui. Iš dalies tai nulėmė valstybinė ir akademinė veikla, iš dalies – tam tikrų grupuočių iniciatyva. Viena iš tokių grupių buvo „Ars“, vienijusi vadinamuosius menininkus modernistus, kurie stengėsi sulieti Vakarų Europos meno kryptis ir Lietuvos liaudies meną. Tokia pati tendencija pastebima Antano Miškinio, Jono Aisčio, Salomėjos Nėries poezijoje bei Petro Cvirkos prozoje. Poetai pasižymėjo rasdami naujų būdų įjungti tautosaką į savo kūrinius. Tačiau iš esmės jie tęsė Sruogos ir Putino pradėtą liniją. Visiškai naujo pobūdžio pasakojimas lietuvių literatūroje buvo Cvirkos romanai „Meisteris ir sūnūs“ (1936). Atskiriant šį kūrinį nuo kitų prozos rašinių, būtų galima pavadinti jį tautosakinio romanu.

Romane „Meisteris ir sūnūs“ Cvirka vaizduoja kaimo gyvenimą pirmaisiais šio amžiaus metais. Labiausiai šiame kūrinyje krinta į akis tautosakinės medžiagos ir etnografinės informacijos gausa. Be to, liaudies menas ir liaudies dainos dažniausiai pateikiamos per tautosakinius veikėjus, t.y. dailidę ir „dievdirbį“ Deveiką ir jo draugą Krizą – siuvėją ir poetą. Pagrindiniai abiejų šių personažų bruožai kyla iš liaudies pasakų ir dainų. Trumpai sakant, Cvirka piešia gyvą kaimo bendruomenės paveikslą, kurio spalvas ir gyvenimo ritmą kuria sumaniai pritaikyta

valstiečių ir amatininkų kalba. Romano trūkumas, atrodo, yra tai, kad Cvirkai sunkiai sekėsi transformuoti tą turtingą žodinių palikimą į naują, meninės išraiškos, kalbą. Naudodamas savo kūrinyje tautosakinius elementus Cvirka nežengė toliau stilizavimo ir poetizavimo. Daug daugiau šioje srityje pasiekė Kazys Boruta mitologinėje apysakoje-pasakoje „Baltaragio malūnas“ (1945).

Šią apysaką Boruta parašė susidūręs su sovietų ir vokiečių okupacijomis. Kai buvo niokojamas kraštas, jis atsigrėžė į pačią lietuviškosios kultūros pradžią – žodinę tradiciją. Apysakos pasaulį kuria dramatiški veiksmai, priešiškos jėgos ir konfliktuojančios galios. Čia magiška ir antgamtinė sfera susiduria su realia tikrove, sukurdama mitinę realybę, nepripažįstančią logikos, laiko ir erdvės dėsnių.

Apysakoje plėtojami du pagrindiniai leitmotyvai: meilė ir kerštas. Visus malūnininko Baltaragio veiksmus, tokius kaip sandėris su velniu Pinčiuuku, o vėliau – apgaulė, skatina meilė. Kerštas sukursto apsnūdušias pagiežaus Pinčiuuko demoniškas jėgas.

Tautosakinė ir mitologinė medžiaga aiškiai remiasi įvairiomis Lietuvos ir kitų tautų sakmėmis ir pasakomis. Pagrindiniai veikėjai atrodo sudaryti iš dažniausiai žodiniuose pasakojimuose pasitaikančių herojų. Velnias yra viena iš seniausių lietuvių pasakų mitologinių būtybių, kurią kartais apgauna valstiečiai. Tingaus, gana naivaus žmogaus, o vėliau – negailestingos antgamtinės būtybės pavidalas, kurį įgyja Pinčiuukas, irgi yra būdingas piktosioms liaudies pasakų jėgoms. Baltaragio prototipas dažnai pasitaiko beveik visos Europos pasakojimuose, sakmėse ir baladėse. Svarbiausia, kad, siekdamas meilės, laimės ir laisvės, Baltaragis kovoja su antgamtinėmis jėgomis – beviltiškais likimo išdaigomis. Neslūgstančią drąsą iki pat skausmingos pabaigos žadina jo žmogiškosios pareigos – niekada nepasiduoti – suvokimas.

Borutai puikiai pavyko tautosakinę ir literatūrinę medžiagą performuoti į realistinę psichologinę apysaką. Jis sukūrė paprastą pasakojamąjį stilių, originalią kalbą, kuri išsaugo liaudies pasakų intonaciją, ritmą ir nuotaiką. „Baltaragio malūne“ ne tik pasireiškia visi mitologinio kūrinio komponentai, bet sykiu atsispindi ir kebli žmogaus, gyvenančio totalitarinių režimų metu, padėtis bei jo dvasios būklė.

IV

1945 m. sovietų valdžiai apribojus literatūrą, tautosakos klestėjimas joje ūmai nutrūko. Tik su pirmaisiais vadinamojo „atlydžio“ Sovietų Sąjungoje požymiais rašytojai, o ypač poetai, vėl atsigrėžė į tautosaką ir mitologiją. Iš pradžių dominavo tradiciniai tautosakos pritaikymo

metodai, tokie kaip imitavimas, poetizavimas ir stilizavimas. Kūrybinių ir autentiškų būdų įjungti tautosaką į poetinius kūrinius baigiantis septintajam dešimtmečiui rado Janina Degutytė ir Marcelijus Martinaitis. Aštuntajame dešimtmetyje lietuvių žodinės kūrybos pritaikymas jau aiškiai apibrėžtas ir, be jokios abejonės, yra viena iš labiausiai į akis krintančių lietuvių literatūros ypatybių, skiriančių ją nuo kitų Sovietų Sąjungos nacionalinių literatūrų.

Pirmuosiuose su tautosaka susijusiuose kūriniuose aprašoma pasakų šalis primena Krėvės sukurtąjį padavimų pasaulį. Pavyzdžiui, rinkinyje "Dangus griūva" (1955) Boruta perkūrė pasakas ir sakmes. Dažniausiai jose – gyvulių, žvėrių ir paukščių pasaulis, tačiau akivaizdi yra alegorinė prasmė, nes kiekvienas gyvis siejasi su tam tikru žmogaus elgesio ar charakterio aspektu. Antrasis kūrinys – apysaka "Jurgio Paketurio klajonės" – išties remiasi sakmėmis ir pasakomis, ypač tomis, kuriose vaizduojami melagiai ar kvailiai, o veiksmas vyksta groteskiškai ir absurdiškai, medžiaga. Veiksmo vieta – viduramžiška feodalinė visuomenė, daugeliu aspektų primenanti kai kuriuos totalitarinius režimus. Sakmės forma Boruta sugebėjo išreikšti savo protestą prieš ne-taisybę, išnaudojimą ir nemokšišumą.

Kurį laiką šią kryptį tęsė Aldona Liobytė. Ji parašė keletą sakmių ir pjesių lietuvių liaudies sakmių stiliumi. Gausu tautosakinės ir literatūrinės medžiagos Kazio Sajos liaudiškoje pjesėje "Devynbėdžiai". Tačiau šių rašytojų stilius nežengė toliau žodinės tradicijos stilizavimo ir perkūrimo.

Kai kurie poetai reikšmingesnių rezultatų pasiekė perkurdami tradicinį raudų stilių. Jie gausiai naudojo raudų ritmą, intonaciją, žodyną ir vaizdus. Būdingiausias šiuo atžvilgiu yra Martinaičio ir Degutytės poetinės raudos.

Šešių Martinaičio rinkinio "Saulės grąža" (1969) eilėraščių pavadinimuose yra žodis "rauda": įvairių žmonių, paukščių ar tiesiog – rauda. Šiuose eilėraščiuose neįprastai nuskamba tradicinių raudų paprastumas ir primityvumas, sielvartingos nuotaikos. Kai kur ugnies simbolis primena tą metą, kai lietuviai garbino ugnį. Eilėraštyje "Justino rauda prie motinos kapo" mirusią motiną apraudantis sūnus sušunka: "Namuos kas ugnelą kūrins – ugnelai bus šalta". Jis norėtų numirti kartu su ja: "Kalnelyje amžius ir aš išstylėti galėčiau, / Naktis po žole ir po skirps-tais nebūtų ilga".

Lietuvių liaudyje yra labai paplitęs prietaras, kad gegutė gali išpra-našauti ateitį. Panašus tikėjimas išsakytas eilėraštyje "Gegučių rauda", kurio subjektas skundžiasi, kad gegutės iškukavusios jam sunkią ir liūd-ną ateitį. Eilėraščio "Severiutės rauda" našlaitė graudžiai pasakoja, kaip

blogai su ja elgėsi, ją išnaudojo ir pagaliau išmetė ant kelio. Pritaikydamas senųjų raudotojų stilių, Martinaitis sukūrė labai originalią ir ekspresyvią kalbą.

Aiškesnė ir ne tokia rafinuota kaip Martinaičio yra Degutytės raudų poetinė ekspresija. Išvengdama stilistinio slėpimosi ir apsimetinėjimo, ji įkūnija abu vaidmenis – raudotojo, pakviesto atlikti ritualą, ir liūdinčio, kenčiančio asmens. Eilėraštis „Raudos“ skamba beveik kaip tikra liaudies laidotuvių rauda.

Dar vienas naujas ir vaizdus tautosakos panaudojimas – tai mitologinių veikėjų kūrimas. Iškilios istorinės lietuvių asmenybės eilėraščiuose labiau primena mitologinėmis galiomis pasižyminčius epinius herojus negu paprastus mirtinguosius. Tarp jų – kunigas ir poetas Antanas Strazdas, gyvenęs XIX a. ir tapęs pagrindiniu Sigito Gedos poemos „Strazdas“ (1963) personažu. Poetinėje Gedos vizijoje poetas-kunigas Strazdas įgyja mitologinį žmogaus-paukščio pavidalą. Poema sukurta remiantis kintančiu modeliu: Strazdas – paukštis, Strazdas – poetas, Strazdas – žmogus ir Strazdas – kentauras. Ši daugialypė ir daugiavardė pasaulinio masto figūra driekiasi per visą baudžiavinės Lietuvos panoramą.

Eilėraščių cikle „Kukučio baladės“ (1977) Martinaitis vaizduoja Kukučių – visiškai naują lietuvių literatūros mitologinį personažą. Martinaitis sukūrė asmenišką ir intymų, jaukų ir paprastą pasaulį, kur išnyksta riba tarp Lietuvos praeities ir dabarties, tarp žmogaus gyvenimo ir mirties. Praeitis ir dabartis yra vienu metu. Mirtis neegzistuoja, bet tęsiasi transformuojantis atsiradimo, augimo, nykimo ir atgimimo procesas. Tai pasaulis, kuriame gyvena Kukutis.

Kukučio vardas gyvavo tautosakoje, tačiau niekada nebuvo naudojamas literatūroje. Liaudies kalboje Kukučiu kartais vadinamas tam tikras paukštis, griaustinis ar nekrikštytas vaikas. Kukutyje susiliejo baladžių ir pasakų kvailėliai, melagiai, naivūs ir tingūs personažai. Jis neabejotinai paveldėjo kai kuriuos tautosakinio trečiojo brolio bruožus: paradoksalią išminties ir kvailumo kombinaciją. „Kukučio baladėse“ panašiai kaip ir stebuklinėse pasakose išnyksta ribos tarp žmogaus egzistencijos ir nebūties. Kukutis pereina iš gyvenimo į mirtį ir vėl grįžta atgal. Pakartas ir palaidotas, pamatęs savo paties mirtį, jis toliau sau vaikšto žeme. Pro savo namų langus regi Lietuvą, Ameriką ir Aziją. Nepraradęs pirmų žmogaus mitologinio pasaulevaizdžio, Kukutis žvelgia į gamtą ir gyvenimą su naivia, giedra ramybe.

Baigdamas norėčiau paminėti, kad net trumpai neapibūdinau daugybės vertingų kūrinių, kuriuos parašė tokie žymūs autoriai kaip Miškinis, Aistis, Salomėja Nėris, Radauskas, Škėma, Bradūnas, Mockus,

Justinas Marcinkevičius ir Bložė. Visi jie priklauso trečiajai kategorijai, t.y. tiems, kurie kūrybingai integruoja literatūroje tautosaką. Jie nerulioja platesnių tautosakinių temų, kaip tai darė, pavyzdžiui, Krėvė, Boruta ir Martinaitis, bet, nepaisant to, į savo darbus įjungė nemaža tautosakinių motyvų, metaforų, vaizdų ir posakių, sukurdami organiškų ir autentiškų meno kūrinių. Kartais tautosakinės kilmės elementai funkcionuoja kaip tam tikri pranešimai, ženklai, semantinės užuominos, aliuzijos į specifines tautosakines situacijas, įvykius ar personažus. Jie nusipelno nuodugnios ir gilios analizės, bet tam būtina imtis atskirai kiekvieno autoriaus studijų.

Iš *Lituanus*. 1990. T. 36. Nr. 4

Vertė *AUŠRA LAPINSKIENĖ*